

Úvod do ekonomie

Důležitost samostudia s využitím literatury.

Přednášky a konzultace jsou jen pomocnou formou výuky.

1. Předmět a definice ekonomie

Ekonomie ve smyslu **obecné ekonomické teorie**, zkoumá nejobecnější zákonitosti ekonomického života, popisuje abstraktní mechanismy jejich fungování, které umožňují lépe pochopit logiku reálných ekonomických procesů. Ekonomické zákony platí pouze v průměru, nikoli jako přesné vztahy. **Zákon průměrných čísel** říká, že průměrné chování skupin lze předvídat mnohem lépe než chování jednotlivců. Odchytky se čase vyrovnají, zprůměrují a tak lze získat trend, tendence vývoje (viz Samuelson, Nordhaus, 1992, str. 9).

Ekonomická teorie je základem, **východiskem pro hospodářskou politiku státu (vlády)**, hospodářská politika je často kompromisem mezi realitou a vědeckými postuláty i mezi různými teoretickými přístupy (hospodářská politika jakožto věda i umění).

Definice ekonomie jako vědy: ekonomie jako věda zkoumá, jak různé společnosti užívají vzácné zdroje k výrobě užitečných komodit a jak je rozdělují mezi různé skupiny (společnosti, obyvatelstva - vlastní upřesnění S. H.) viz - Samuelson, Nordhaus, 1992, str. 5.

Z definice plyne několik závažných skutečností, týkajících se ekonomie jako vědy:

- ekonomie je vědou, proto se zde uplatňuje **vědecký přístup** s jeho požadavky objektivity a racionality, zdrojem poznatků jsou historická pozorování (dějiny a fakta), která jsou pak podrobena ekonomické analýze pomocí analytických nástrojů (např. nabídková, nákladová či poptávková analýza), dále se používají statistická analýza a kontrolované experimenty)
- ekonomie jako věda se zabývá činnostmi, které se týkají výroby a směny statku, přesněji se zabývá analýzou **čtyř fází ekonomické reprodukce**, a to výrobou, rozdělováním (příjmů vlastníkům výrobních faktorů čili mezd, zisků, úroků a rent), směnou a spotřebou,
- ekonomie je **vědou o volbě**, a to mezi různými možnostmi využití vzácných výrobních zdrojů, mezi možnostmi výroby či spotřeby užitečných komodit a mezi různými způsoby rozdělování těchto statků členům společnosti.

Z definice tedy také plyne, že ekonomie se zabývá **ekonomickými statky**, které jsou charakteristické svou vzácností. Vzácnost má dva aspekty:

- a) omezenost zdrojů, jejich nedostupnost, zdroje nejsou volně dostupné, zásoby zdrojů jsou omezené,
- b) užitečnost zdrojů či statků, ve smyslu jejich schopnosti uspokojit určitou lidskou potřebu.

Ekonomické statky bývají nazývány také vzácnými statky. Tyto statky musí být užitečné a vyskytovat se v omezené míře. Často je třeba je vyrobit, aby vůbec byly k dispozici. V ekonomii platí **zákon vzácnosti**, že statky jsou vzácné, protože neexistuje dostatek zdrojů k výrobě všech statků, které lidé chtějí spotřebovávat (viz Samuelson, Nordhaus, 1992, str. 26). Zdroje jsou proto omezené a potřeby lidí (údajně) neomezené (otevřenou otázkou je podle mne to, zda zdroje jsou absolutně či jen relativně omezené).

Statky, které jsou užitečné, ale se vyskytují v neomezené míře, se nazývají **volnými statky** (vzduch na poušti). Volné statky nejsou předmětem zájmu ekonomie a také se týká přirozeně neužitečných statků.

K ilustraci volby ve světě omezených zdrojů slouží **hranice produkčních možností** (PPF - Possibly Production Frontier), která představuje alternativní kombinace dvou výrobků, které mohou být vyrobeny s daným rozsahem zdrojů (např. práce a kapitálu) při dané úrovni technologie. Graf PPF viz např. Hladík, 2004, str. 9, obr. 1.1).

Křivka PPF má konkávní tvar, za nímž se skrývá **zákon klesajících výnosů**, který říká, že když přidáme postupně další dávky některých vstupů a přitom ostatní vstupy udržujeme neměnné, budeme dostávat stále menší přírůstky výstupu (viz Samuelson, Nordhaus, 1992, str. 33). Růst jen některých vstupů sice zvýší celkový výstup, ale od určitého bodu bude mít dodatečný výstup, plynoucí z dodatečných dávek vstupů, klesající tendenci.

Kombinace výstupu na křivce PPF představují efektivní kombinace. Jinak řečeno splňují podmínku výrobní efektivnosti. **Výrobní efektivnosti** je dosaženo tehdy, jestliže společnost nemůže zvýšit výstup jednoho statku, aniž musí snížit výstup statku jiného (viz Samuelson, Nordhaus, 1992, str. 27 - 28). Efektivní ekonomika se nachází na své hranici produkčních možností.

Křivka PPF také slouží k ilustraci **alternativních nákladů** (nákladů obětované příležitosti). Ty vznikají proto, že ve světě vzácnosti zvolit si jednu věc, znamená se vzdát něčeho jiného. Náklady příležitosti představují tak hodnotu ušlého statku, ušlé služby či ušlého příjmu. Náklady rozhodnutí mají hodnotu nejlepší dostupné, ale nerealizované alternativy (příležitosti).

Formou alternativních nákladů jsou **implicitní (nepřímé) náklady**, které představují ušlý výdělek z výrobních faktorů (práce, kapitálu či půdy). Implicitní náklady firma reálně neplatí. Např. majitel kapitálu investuje do své firmy

s nadějí na zisk, ovšem tím přijde o úrok, který by dostal, kdyby peníze dal do banky. Implicitní náklady se tak zohledňují se při rozhodování ekonomických subjektů.

Náklady, které firma reálně vynaloží v peněžní podobě na nákup či nájem výrobních faktorů, se označují jako **explicitní (přímé) náklady**. Tyto náklady lze zjistit v účetních výkazech firmy.

Každá lidská společnost musí řešit **tři základní** a vzájemně související **ekonomické problémy**, které plynou z definice ekonomie jako:

- a) **Co, tj. jaké statky se mají vyrábět a v jakých množstvích?** Kolik každého z mnoha možných statků a služeb by měla ekonomika vyrobit? A kdy mají být vyrobeny?
- b) **Jak budou statky vyráběny?** Kdo je má vyrábět, s jakými zdroji a jakými technologickým postupem?
- c) **Pro koho se budou statky vyrábět?** Jak má být rozdělen národní produkt mezi různé jednotlivce a rodiny?

Tyto tři problémy se týkají omezenosti zdrojů a volby mezi vstupy a výstupy ekonomiky. **Výstupy** se týkají různorodých užitečných statků, které jsou buď spotřebovávány, nebo použity pro další výrobu. Vstupy jsou statky nebo služby, které používají firmy ve svých výrobních procesech. **Vstupy** jsou spojovány za účelem výroby výstupů. Vstupy nazýváme také **výrobními faktory** a dělíme je do tří velkých skupin: přírodní zdroje (voda, vzduch, energetické zdroje, suroviny, půda), práce (lidský čas, strávený ve výrobě) a kapitál (stroje a zařízení, budovy, zásoby). Zdroje se zdají být omezené a potřeby neomezené. Základní ekonomické problémy vznikají proto, že lidé chtějí spotřebovávat více, než ekonomika dokáže vyrobit.

Společnosti tak vždy stojí před těmito třemi základními ekonomickými problémy (co, jak a pro koho vyrábět), ale jejich řešení se od místa k místu může lišit. Společnost totiž může použít k alokaci svých vzácných zdrojů různé mechanismy. což vede ke vzniku různých **alternativních ekonomických systémů**. **Ekonomický (hospodářský) systém** představuje soubor mechanismů a institucí pro přijímání a realizaci rozhodnutí, týkajících se produkce, důchodů a spotřeby.

Ve zvykovém hospodářském systému otázky “co, jak a pro koho” mohou být rozhodovány tradicemi, které starší předávají mladším. Např. syn bez výjimky přejímá povolání svého otce. Jiným systémem je **příkazová ekonomika** (centrálně plánovaná ekonomika), ve kterém vláda plně rozhoduje o výrobě a rozdělování.

Dalším systémem je **tržní ekonomika**, kde o otázkách “co, jak a pro koho” rozhoduje systém cen, trhů, zisků a ztrát, pobídek a odměn. Firmy vyrábějí ty statky, které poskytují nejvyšší zisky (“co”), výrobními technikami, které mají nejnižší náklady (“jak”) a spotřeba lidí vychází z jejich rozhodnutí, jak utratit mzdy a majetkové důchody (“pro koho”). Žádná dnešní ekonomika nepředstavuje ani jednu z těchto čistých forem. Společnostmi jsou spíše **smíšenými ekonomikami**, s prvky trhu, příkazů i zvyků. V současných vyspělých tržních ekonomikách vláda má důležitou roli při vytváření právního rámce ekonomického života, poskytování služeb státní správy, regulaci životního prostředí i regulaci podnikání (viz Samuelson, Nordhaus, 1992, str. 25).

2. Místo ekonomie v systému moderní věd

Ekonomie představuje speciální, reálnou, kulturní a sociálně ekonomickou vědu:

- ekonomie zkoumá zákony, normy, principy, platné v části objektivní reality, proto je **vědou speciální** a nikoliv vědou univerzální, zkoumající zákony, normy, principy, platné v objektivní realitě jako celku (jak to např. dělá theologie či filosofie),
- ekonomie patří k empirickým vědám, vychází z lidské zkušenosti, je tematicky redukovanou a metodicky abstraktně omezenou vědou, proto **je vědou reálnou**, nepatří tak k vědám formálním, které se zabývají čistou formou a strukturou reality (jako např. matematika či formální logika),
- ekonomie se zabývá chováním člověka, žijícího ve společnosti, proto **je vědou kulturní** čili vědou společenskou, není tedy vědou přírodní, nezkoumá mrtvou či živou přírodu jako fyzika, chemie či biologie,
- ekonomie v rámci kulturních věd **patří k sociálně ekonomickým vědám** (po boku např. sociologie) a ne k vědám duchovním jako jsou vědy historické, náboženské vědy, jazykové vědy, vědy o umění atd. (srovnej např. Anzenbacher, A: Úvod do filozofie, SPN, Praha 1990, ISBN 80-04-25414-4, str. 33 - 35).

Někteří ekonomové (např. Gary Becker a další představitelé chicagské školy čili monetarismu) soudí, že ekonomie (ekonomické principy) jsou schopny vysvětlit chování lidí i v oblastech považovaných většinou za doménu jiných společenských věd (psychologie, sociologie, etiky, kriminologie či demografie). Rádi pak hovoří o ekonomii jakožto **imperiální vědě** a ekonomický přístup aplikují na analýzu rasové diskriminace, kriminality či rodiny (blíže viz Holman, R a kol.: Dějiny ekonomického myšlení, Beckovy ekonomické učebnice, Nakladatelství C. H. Beck, Praha 1999, ISBN 80-7179-238-1, str. 447 - 451).

Jejich závěry se ovšem podle mne někdy mohou dostat do rozporu s lidskými právy (jsou např. stoupenci vysokých trestů, v USA je nejvyšším trestem trest smrti, ten je v Evropě nepřijatelný). Tím se ukazuje i určitá konfliktnost tzv.

pilířů západní (euroamerické) civilizace, za které se považují lidská práva, tržní (kapitalistická) ekonomika a liberální demokracie. Např. Francis Fukuyama důrazně připomíná, že liberální demokracie je sice v souladu s kapitalistickým průmyslovým rozvojem, nicméně mezi těmito dvěma fenomény neexistuje nevyhnutelná souvislost (viz např. Fukuyama, F.: Konec dějin a poslední člověk, Rybka Publishers, Praha 2002, ISBN 80-86182-27-4, str. 133).

3. Dělení ekonomie:

Ekonomie je sice jednotnou vědou, nicméně se obvykle z praktických a pedagogických důvodů rozlišuje makroekonomie a mikroekonomie. **Makroekonomie** studuje fungování ekonomiky jako celku, na úrovni národního hospodářství. **Mikroekonomie** pak analyzuje chování jednotlivých prvků ekonomiky, jako jsou odvětví, firmy a domácnosti, a to zpravidla na dílčích trzích (viz např. Samuelson, Nordhaus, 1992, str. 5).

Dále se rozlišuje pozitivní ekonomie (pozitivní přístup k ekonomii) a normativní ekonomie (normativní přístup k ekonomii). **Pozitivní ekonomie** popisuje fakta a chování v ekonomice bez hodnotících (etických) soudů. **Normativní ekonomie** zahrnuje etiku a hodnotové soudy, zabývá se tedy otázkami, které jsou spíše předmětem politických rozhodnutí než ekonomické vědy (jde např. o otázky snižování daní či podpory soukromého sektoru). Ekonomové se shodují v mnoha mikroekonomických otázkách, naproti tomu mnoho oblastí makroekonomie vyvolává spory a největší spory mezi ekonomy jsou však v normativní oblasti (viz Samuelson, Nordhaus, 1992, str. 11 - 12). My se budeme snažit o pozitivní přístup (budeme usilovat o pozitivní ekonomii). Ze směřování pozitivního a normativního přístupu mohou vznikat četná nedorozumění, jak upozorňuje ve své učebnici R. Hladík (blíže viz Hladík, 2004, str. 7).

Zajímavé je také dělení ekonomie na standardní ekonomii a nestandardní ekonomii. **Standardní ekonomické směry** se opírají o neoklasickou mikroekonomii, uznávají tak správnost teorie mezního užitku a teorie mezní produktivity. **Nestandardní (alternativní) ekonomické směry** popírají platnost teorie mezního užitku a teorie mezní produktivity a navrhují alternativní teorie cen (hodnoty) a teorie rozdělování, např. nákladovou či pracovní teorii hodnoty a teorii přebytku či nadhodnoty). Mezi nestandardní ekonomické směry patří marxismus, postkeynesiánství, neoricardiánství, institucionalismus či samosprávná ekonomie (ekonomická demokracie) - blíže viz např. Sojka, M. a kolektiv: Dějiny ekonomických teorií, druhé vydání, Fakulta národohospodářská, Vysoká škola ekonomická v Praze, Praha 1998, ISBN 80-7079-705-3, str. 195 - 218 a str. 292 - 351).

4. Vývoj ekonomické teorie (strom ekonomie)

Klíčové roky ve vývoji ekonomie jako vědy:

- Rok **1776** je rokem vzniku ekonomie jako vědy (v podobě klasické politické ekonomie), v tomto roce anglický ekonom Adam Smith (1723 - 1790) vydal své slavné dílo “Pojednání o podstatě a původu bohatství národů”, kde přichází s neméně známým pojmem tzv. neviditelné ruky trhu. Neviditelná ruka trhu konkrétně znamená, že souladu zájmů jednotlivce a společnosti lze dosáhnout bez zásahu státu, jelikož jednotlivci, sledující pouze vlastní sobecký zájem, vedeni **neviditelnou rukou trhu** současně poskytují cenné služby jiným, takže konečné důsledky individuálního egoismu jsou blahodárné pro všechny (platí to ovšem za předpokladu **respektování etických norem** a smyslu pro spravedlnost - tzv. morálních citů čili moral sentiments a citu sympatie - fellow feeling, Adam Smith byl totiž také morální filosof a napsal dílo “Teorie morálních citů”, v roce 1759).
- Rok **1817** - David Ricardo (1772 - 1823), rovněž představitel klasické politické ekonomie, vydal v tomto roce své dílo “Zásady politické ekonomie a zdanění”, kde vytvořil základy pracovní teorie hodnoty a také vypracoval známou teorii mezinárodního obchodu - **teorii komparativních výhod**. Teorie komparativních výhod znamená, že každá země se specializuje na výrobu a vývoz toho zboží, které může vyrábět s relativně nižšími náklady (kde je tedy relativně výkonnější, efektivnější než jiné země) a naopak dováží takové zboží, které vyrábí s relativně vyššími náklady (s nižší produktivitou, kde je tedy relativně méně výkonná než jiné země).
- Rok **1867** - Karel Marx (1818 - 1883), zakladatel marxistické politické ekonomie, vydal v tomto roce první díl svého zásadního díla “Kapitál”, ve kterém dopracoval **pracovní teorii hodnoty**, z níž pak odvodil svoji teorii nadhodnoty a teorii vykořisťování.
- Rok **1871** je rokem marginalistické revoluce, vycházejí díla rakouského ekonoma Carla Mengera (1840 - 1908) a anglického ekonoma Williama Stenleye Jevonse (1835 - 1882) “Základy národohospodářské nauky” a “Teorie politické ekonomie”, které přinášejí **teorii mezního (marginálního) užitku**, tuto teorii pak převzala neoklasická ekonomie, stejně jako teorii mezní produktivity, kterou vypracoval americký marginalista John Bates Clark (1847 - 1938) v díle “Rozdělování bohatství” z roku 1899. K předním představitelům **neoklasické ekonomie** patří Leon Walras (1834 - 1910), tvůrce teorie všeobecné (celkové) rovnováhy, Alfred Marshall (1842 - 1924), zakladatel teorie dílčí rovnováhy, Vilfredo Pareto (1848 - 1923), který rozpracoval indifferenční analýzy u spotřebitele či Arthur Cecil Pigou (1877 - 1959), který rozvinul teorii blahobytu.
- Rok **1936** je rokem **keynesiánské revoluce v makroekonomii**, v tomto roce anglický ekonom John Maynard Keynes (1883 - 1946) vydal své stěžejní dílo “Obecná teorie zaměstnanosti, úroků a peněz”, v němž odůvodnil nezbytnost

státních zásahů do ekonomiky, doplnit tak tzv. neviditelnou ruku trhu “viditelnou pěstí státu”.

- Rok **1962** - v tomto roce Milton Friedman vydal své dílo “Kapitalismus a svoboda”, Milton Friedman se stal vůdčí osobností **tzv. protikeynesiánské revoluce a neoliberální (neokonzervativní) ekonomie**, ve svém díle ostře kritizuje vládní programy keynesiánského ražení nejen jako finančně drahé a přitom neúčinné, ale hlavně jako opatření omezující osobní svobodu.

K neoliberální (neokonzervativní) ekonomii bývají řazeny kromě monetarismus Milтона Friedmana rovněž ekonomie strany nabídky (A. Laffer) a škola racionálních očekávání (žáci Milтона Friedmana - R. Barro, T. Sargent, E. Prescott a R. Lucas), která umožnila zformování nové klasická makroekonomie. Ta se nyní střetává v mnoha teoretických sporech s novou keynesiánskou makroekonomií, reprezentovanou např. N. G. Mankiwem. **Keynesiánská ekonomie** se tedy také vyvíjí - tradičním keynesiánstvím bylo nejdříve rozvinuto (po “standardní” linii) neokynesiánstvím, reprezentovaným například Paulem A. Samuelsonem, později se zformovala nová keynesiánská ekonomie). Základní informace k tomuto tématu uvádí např. učebnice “Ekonomie” P. A. Samuelsona a W. D. Nordhause v kapitole 35 (viz Samuelson, Nordhaus, 1992, str. 823 - 847).

Literatura:

Hladík, R.: Ekonomie. Základní kurz (pro bakalářský stupeň vysokých škol), RENECO 2004

Holman, R.: Ekonomie, Beckovy ekonomické učebnice, Nakladatelství C. H. Beck, Praha 1999, ISBN 80-7179-255-1

Mankiw, N. G.: Zásady ekonomie, Grada Publishing, spol. s r. o., Praha 2000, ISBN 80-7169-891-1

Samuelson, P. A., Nordhaus W. D.: Ekonomie, Nakladatelství Svoboda, Praha 1992, dotisk prvního vydání, ISBN 80-205-0192

Sirůček, P. : Průvodce studiem ekonomie pro přijímací zkoušky na navazující magisterský studijní program (na VŠE v Praze), Oeconomica, Praha 2001, ISBN 80- 245-0236-4

Ing. Stanislav Heczko, Ph.D.